

Balhar, Jan

[Lotko, Edward. Funkcje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodnioczeszyńskich]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1966, vol. 15, iss. A14, pp. 196-198

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100455>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

o zataženosti jednotlivých typov slov v slovnej zásobe, alebo o ich frekvencii a využívaní v písomnom a hovorenom prejave. Autor sa napriek tomu pokúša aspoň ilustračne podať čitateľovi aký-taký obraz tohto stavu. Na základe dosiaľ jedinej malej štatistiky, zostavenej z textu, ktorý obsahoval 100.000 slov, vypočítava frekvenciu jednotlivých typov niektorých sústav (skúma nielen typy v základnej podobe, ale aj v predponovej a zloženej). Povedľa hodnôt o frekvenčnom zatažení sústav v texte, z ktorých zostavuje tabuľku, vypočítava aj hodnoty jednotlivých sústav v systéme jazyka ako celku. Vychádza zo Slovensko-ruského prekladového slovníka A. V. Isačenka. Obe hodnoty dáva do vzájomného vzťahu. Nakoniec pre spoľahlivosť hodnotenia zostavuje autor ešte jednu tabuľku, kde zaznačuje výpočty na základe metódy P. Guirauda (*Problèmes et méthodes de la statistique*), ktorý využil pre porovnávanie dvoch výskytov aj vzťah k strednej chybe priemeru a zaviedol vzorec

$$C = \frac{Nf - nF}{nNF} \quad (f = \text{výskyt v texte; } F = \text{výskyt v systéme; } n = \text{počet všetkých slov v texte; } N = \text{počet v systéme.})$$

Záverom možno povedať, že práca dr. Jána Horeckého DrSc. má pre skúmanie slovenčiny a pre vývin badania, ktoré využíva matematických metód pre výskum v jazykovede, nesporne veľký význam. Posúva tento výskum o veľký krok vpred, hoci autor sám nepokladá svoje spracovanie morfématickej štruktúry slovenčiny ešte za celkom vyčerpávajúce, skôr za podrobný náčrt, ktorý bude treba ďalej rozpracovať a dopĺňať. Bohatý materiál, údaje a poznatky sústredené v práci dávajú dostatočný obraz o veľkej zložitosti vzťahov medzi morfématami a sústavami morfém v dnešnej spisovnej slovenčine. Autor využil pri práci nielen skúsenosti a poznatky zo zahraničnej literatúry, ale predovšetkým svoje vlastné z oblasti tvorenia a odvodzovania slovenských slov, z problematiky, ktorej sa dlhé roky intenzívne venuje.¹

Jarmila Pikorová-Bartáková

Edward Lotko: Funkeje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, 105 stran.

Syntaktická stránka nárečí stála donedávna spíše na pokraji zájmu jazykovédneho bádání. S výjimkou české dialektologie se až dosud v ostatních slovanských zemích syntakticky zaměřené studium regionálních nářečí příliš nerozvinulo. Kromě tu obsáhlejších, tu méně obsáhlejších poznámek k syntaktické stránce nářečí, jež se připojovaly k detailnějším rozborům ostatních složek nářeční stavby, vznikla především v Brně v posledních letech samostatná monografická pojednání o skladbě nářečních vět. Z této problematiky jsou však širší odborné veřejnosti dostupné jen dílčí studie časopisecké, neboť žádná z nových monografií nebyla vydána tiskem. Došlo dokonce k poněkud zvláštní situaci: V Polsku vyšla v r. 1964 poměrně obsáhlá monografie pojednávající o syntaktických funkcích infinitivu v nářečích na území Československé socialistické republiky. Jejím autorem je pracovník olomoucké filosofické fakulty Edward Lotko. Běží o disertační práci (*Funkeje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich*) napsanou za vedení prof. T. Lehra-Spławinského v Krakově.

Jak je vidět už z názvu práce, Lotko nepodává celkový popis větné skladby, nýbrž všíhá si jen jednoho nesmírně zajímavého a složitého syntaktického jevu, totiž syntaktické úlohy infinitivu. Oblastí jeho bádání je území přechodných nářečí slezskopolských (tzv. nářečí východolašských). Volba tématu i oblasti nebyla náhodná a lze ji schválit, protože mezi českým a polským jazykem existují — zrovna pokud jde o syntaktické funkce infinitivu — značné rozdíly. Dalo se tedy právem očekávat, že studium tohoto problému v něčem osvětlí podstatu těchto přechodných nářečí.

Lotkova práce o infinitivních funkcích se dělí do dvou částí. Nepoměrně rozsáhlá a hodně obecná část první podává dnešní stav bádání o charakteristice a užití infinitivu. Autor v ní až příliš podrobně sledoval českou diskusi, jak u nás probíhala zhruba v posledních deseti letech. Dále referoval o třech studiích věnovaných infinitivu v polštině a konečně se rozepsal o Ružičkově monografii *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* (Bratislava 1956). Referování o poslední, jmenované monografii bylo užitečné a přímo nutné, neboť v této práci našel Lotko

¹ J. H., *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava SAV, 1956, 146 strán,
J. H., *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava SAV, 1959, 217 strán.

metodický vzor pro své vlastní pojednání; o Ružičkovu monografii se opíral nejen při třídění nářečních dokladů, nýbrž i při nejednom svém výkladu.

Jádro recenzované práce představuje její druhá část. V ní se totiž pojednává o syntaktických funkcích infinitivu na území západotěšínských dialektů a přitom se přihlíží k stavu mimo zkoumané území, tedy k stavu v jiných nářečích polských i českých. Pět kapitol sleduje využití infinitivu ve funkci jednotlivých větných členů, ve zvláštních kapitolkách se píše o infinitivu v závislých i nezávislých otázkách, o infinitivech ve větách podřízených, dále o infinitivech při substantivech, o infinitivu vytyčeném a o složeném futurum s tímto tvarem. Jak patrně, Lotko se při třídění materiálu nedrží jednoho kritéria, totiž toho, jaký větný člen infinitiv ve větě zastupuje. Sám bych rád viděl, aby se postupovalo důsledně podle syntaktické platnosti infinitivu, neboť tak by vyniklo jeho funkční využití (nadpis práce ukazuje, že je to pro Lotka problém prvního řádu), a navíc bylo by možno v práci se snáze orientovat. Ale přiznávám, že i v Lotkově uspořádání lze najít jisté výhody: někdy se k sobě dostaly jevy úzce spolu souvisící, což do značné míry usnadňuje jejich interpretaci.

Pozornosti zasluhuje, že Lotko u přísudkového infinitivu rozlišuje infinitiv ve větách dvojčlenných (tu ještě dále dělí infinitiv v jednoduchém a složeném přísudku) a ve větách jednočlenných (zde opět odlišuje infinitiv jako jednoduchý základní větný člen a jako součást členu složeného). Infinitivní předmět a příslovečné určení dělí na objektové a subjektové. Uvítal bych, kdyby autor postupoval u příslovečného určení podle jeho jednotlivých významových typů. Ukázalo by se, že jsou v nářečí zastoupeny jen některé typy příslovečného určení, navíc by bylo možno sem přiřčenit infinitiv jako vytyčený větný člen (*pracovat pracuje dobře*). Je problematické, že autor spojuje infinitiv doplnkový s infinitivem předmětovým (jde o typ *našel ho ležet*).

Nesporným kladem práce je též to, že se autor snaží u každé větné konstrukce s infinitivem určit i její event. modální významy. Tu se ukazuje Lotkův smysl pro jemnou analýzu jazykového materiálu.

Autor si uvědomoval, že k charakteristice syntaktického typu slouží též zjištění, čím určitý typ může být v nářečí nahrazen, zastoupen. Proto u jednotlivých typů s infinitivem přináší též doklady na „synonymické“, lépe řečeno konkurující syntaktické prostředky¹. Tento postup umožnil Lotkovi odlišit od sebe takové typy, které by jinak splynuly v typ jediný.

Přát monografii na užší téma nese s sebou výhodu, že lze určitý jev studovat do podrobnosti. Ale předpokládá to mít po ruce co nejvíce materiálu. Lotko si opatřoval materiál přímým sběrem v terénu, avšak to zřejmě nestačilo. Proto byl nucen pracovat i s doklady vyxercerovanými z nářečních ukázek jiných zapisovatelů. I když bych sám dal přednost vlastním zápisům (k hodnocení větného typu je často nezbytný jazykový i situační kontext!) před někdy nedost věrným záznamům z časopisu Zwrot, přece jen tento materiál může posloužit pro doplnění tam, kde je vlastních zápisů co do počtu méně. Bohatší materiál by odhalil další konkurující prostředky, ukázal by, že sémantický okruh slov, na něž se vážou některé syntaktické konstrukce, je širší, než jak by vyplývalo z recenzovaného spisu. Týká se to např. infinitivu předmětového v konstrukcích *mít zakázáno + udělat*. Participia bylo by možno na str. 71 rozhojnit o další, např. *nień slubene, zakozane, dovolene...* Vždy měl autor nejprve vyčerpat svůj materiál a pak teprve polemáť na materiálu cizí. Splnit tento požadavek je žádoucí zvláště tam, kde Lotko opravuje Kellnerovo tvrzení. Mám na mysli důležité doklady na infinitiv ve větách vedlejších po spojkách *aby, coby, żeby*. Většina materiálu je tu přejata ze Zwrotu. Nepochybuji o přesnosti a pravdivosti Lotkových zjištění (Lotko ze zkoumané oblasti pochází a popisovaný dialekt aktivně ovládá), ale velké množství dokladů převzatých takřka výlučně z jednoho pramene by mohlo vést k domněnám, že jde o nové vlivy, o přejetí ze spisovného polského jazyka.

Ocenění zasluží, že se v práci neustále sleduje svázanost jednotlivých syntaktických konstrukcí s lexikálním významem slov na těchto konstrukcích zúčastněných. Autor vycházel z toho, že syntaktický jev lépe analyzujeme, poznáme-li vztah, na němž je jev vybudován. Ukazuje se, že některé vztahy jsou sémanticky volné, jiné jsou vázány jen na jisté významové okruhy.

Jak jsem se již zmínil, nespokojuje se Lotko s pouhým popisem stavu v oblasti západně od Těšína, nýbrž srovnává tento stav se situací v nářečích na české i polské straně. Tato komparace má stěžejní význam. Skýtá možnosti ukázat, v čem se ona přechodná nářečí přiklání k jazyku polskému a v čem k jazyku českému. Autor našel dvě syntaktické konstrukce s infinitivem (*vořům, ale ni a ni še dovouác; jo tam być, tag by še ci niź ńestawo*), které jsou shodně se stavem v jazyce českém a nejsou v polštině, naproti tomu zase vývojově starší typ souvětí s infinitivem ve vedlejší větě se spojkami *coby, aby, żeby (sům ńeńeżou coby zrobic, aby ńeć kupe pińinyzy)* a složené futurum tvořené z pomocného slovesa + příděstí (*je wim tego robiyńebydyjm*) jsou známé

¹ Srov. V. Michálková, *Některé konkurující syntaktické prostředky v nářečí*, Sborník filosofické fakulty UJEP, 1964, A 12, 147—155.

jen z jazyka polského. Zvolený postup — i přes dílčí význam zkoumaného jevu — ukazuje, že takto komparatisticky orientovaná syntaktická bádání přinesou mnoho plodného naší i polské lingvistiky. V souvislosti s tím vyvstává ovšem stále naléhavěji požadavek, aby se větnou skladbou zabývali dialektologové i v Polsku. Pak teprve budou splněny předpoklady pro široké srovnávání. K vlastnímu srovnávání Lotkova bych poznamenal, že měl přihlednout i ke všem dostupným pramenům z nářečí lašských. Rozhodně se nemělo zapomenout na Kellnerovo Štramberské nářečí.

J. Chloupek si u nás první všiml nezvyklého slovosledu infinitivu v nářečí.² Infinitiv stává velice často i mimo důraz nikoli hned za určitým tvarem slovesa, nýbrž až za členem, který toto sloveso rozvíjí. Upozorňoval jsem, že se tento jev vyskytuje i v nářečích slezskopolských.³ Některé Lotkovy doklady tato naše starší ujištění potvrzují. Je škoda, že se autor recenzované práce postavením infinitivu ve větě podrobněji nezabýval. Schází pak přirozeně vysvětlení tohoto jevu. — Na str. 67 se píše o konstrukcích *(ne) bylo + lze (třeba)*. Z hojných dokladů na toto spojení je patrné, že vedle schématu *(ne)bylo lze* je též možné v nářečích slezskopolských schéma *(ne)lza + bylo*. Lotko dluží vysvětlení, jaký je mezi oběma slovoslednými variantami poměr a čím je tento poměr dán. V přílehlých dialektech je situace taková, že původní, v tradičním nářečí obvyklé je schéma *(ne)lza + bylo*, kdežto schéma s obráceným pořádkem slov se tu ujmá nově, patrně vlivem spisovného jazyka.

Viděli jsme, že Lotko probírá v samostatné kapitole tzv. vytěžený infinitiv. Správně rozlišuje případy s pauzou a případy bez ní (*ležel, to by ležel; slyšel slyším*). Postrádám tu případy, kdy vytěžený infinitiv má tázací intonaci na rozdíl od netázací intonace následující věty. Mluvěti infinitivy tohoto typu reaguje na nějakou předchozí situaci, často i na dotaz, např. (*Dycky sem se mjel dobře, dycky zdravý, dycky peněz došć tak.*) *Robić? malogdy sem robił češko.* (Bohuřovice) Tento typ se už blíží samostatné větě.

V kapitole o podmětovém infinitivu se dělí jednotlivé jeho typy podle času spony. Domnívám se, že otázka času je v uváděných případech záležitost vcelku podružná, důležitější je vydělení typů beze spony. Typ vět se zájmeným *to* (*to je škoda nejít*) je v našich dialektech na rozdíl od dialektů polských možný vždy jen se sponou. Ve shodě s polštinou je však u nás běžný beze spony jen tento typ: *škoda mluvit, hřich tam nejít...*

E. Lotko prokázal ve své monografii schopnost dobře se orientovat v složitém nářečním materiálu a přehledně jej utřídit. Podrobnou analýzu provází i mnohý přesvědčivý výklad. Plným právem lze tedy jeho studii považovat za cenný příspěvek k syntakticky orientovanému výzkumu přechodných nářečí česko-polských. Jde o práci po nejedné stránce průkopnickou.

Jan Balhar

H. M. Александра: Проблема второстепенных членов предложения в русском языке, (Ученые записки Ленинградского гос. пед. института им. А. И. Герцена, том 236, Ленинград 1963.) 391 стр.

Prarabotka teorii členov predloženia, udoletvorjajučaja trebovanijam sovremennoj lingvistiky, — eto ves'ma važnoe issledovatel'skoje zadanie. Razrešaja ego, nužno preodoletevat' mnogie slučaja raznoboj meždu sintaksičeskimi „školami“ i otdel'nymi sintaksistami, nužno ustranjat' nekotorye ukorenivšiesja perežitki. Issledovatel', tvorčeski zanimajušisja etoj temoj, dolžen ne toľko usvoit' nakopivšisjij opyt predšestvujučich teoritikov, no i projavit' garmoničeskij smysl novogo, t. e. bolee objektivnogo, bolee točnoho. H. M. Aleksandrov, leningradskij lingvist, dokazal svoej knigoj, čto on v značitel'noj stepeni odaren etimi sposobnostjami. Ego kniga (stavšaja doktorskoj dissertacijej) bezuslovno zasluživaet položitel'noj ocenki. Vo mnogom bylo prodvinuto vpered naučnoe osvješenie problematiki, primenitel'no k russkoj jazykovoj sisteme; s rabotoj Aleksandrova priidet'sja sčitat'sja vsjakomu, kto v buduščem vozmjetsja za podobnuju temu, puť i na materiale inogo, čem russkogo, jazyka. Pravda, i posle vyhoda recenziruemoj knigi suščestvuet' rjad spornyx, ne vpolne vysvešennyx voprosov, tak čto sozdanie strojnoj, vsostoronnej i sistematizirujučej („algoritmičeskoj“) teorii členov predloženia prodolžajaet ostavat'sja idealom

² J. Chloupek, *Pořádek slov v nářečí, zvláště východomoravském*, Slovo a slovesnost 19, 1958, 260.

³ *K archaismům v nářeční syntaxi*, sb. Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 381n.